

Тема 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

2.1. Фінансова система України: поняття,
структура та загальна характеристика її
сфер і ланок

2.2. Організаційні основи функціонування
фінансової системи України

2.3. Суть і значення фінансового
контролю

2.1. Фінансова система України: поняття, структура та загальна характеристика її сфер і ланок

У фінансовій системі зосереджені значні фінансові ресурси, що становлять понад 80 % від обсягу ВВП. Структура фінансової системи завжди динамічна. У державах із перехідною економікою фінансові системи характеризуються тим, що окремі їх ланки перебувають на стадії формування.

Фінансова система - це сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, відповідну систему фінансових органів та інститутів.

Фінансову систему розглядають за двома категоріями: за **внутрішньою структурою та організаційною будовою (рис. 2).**

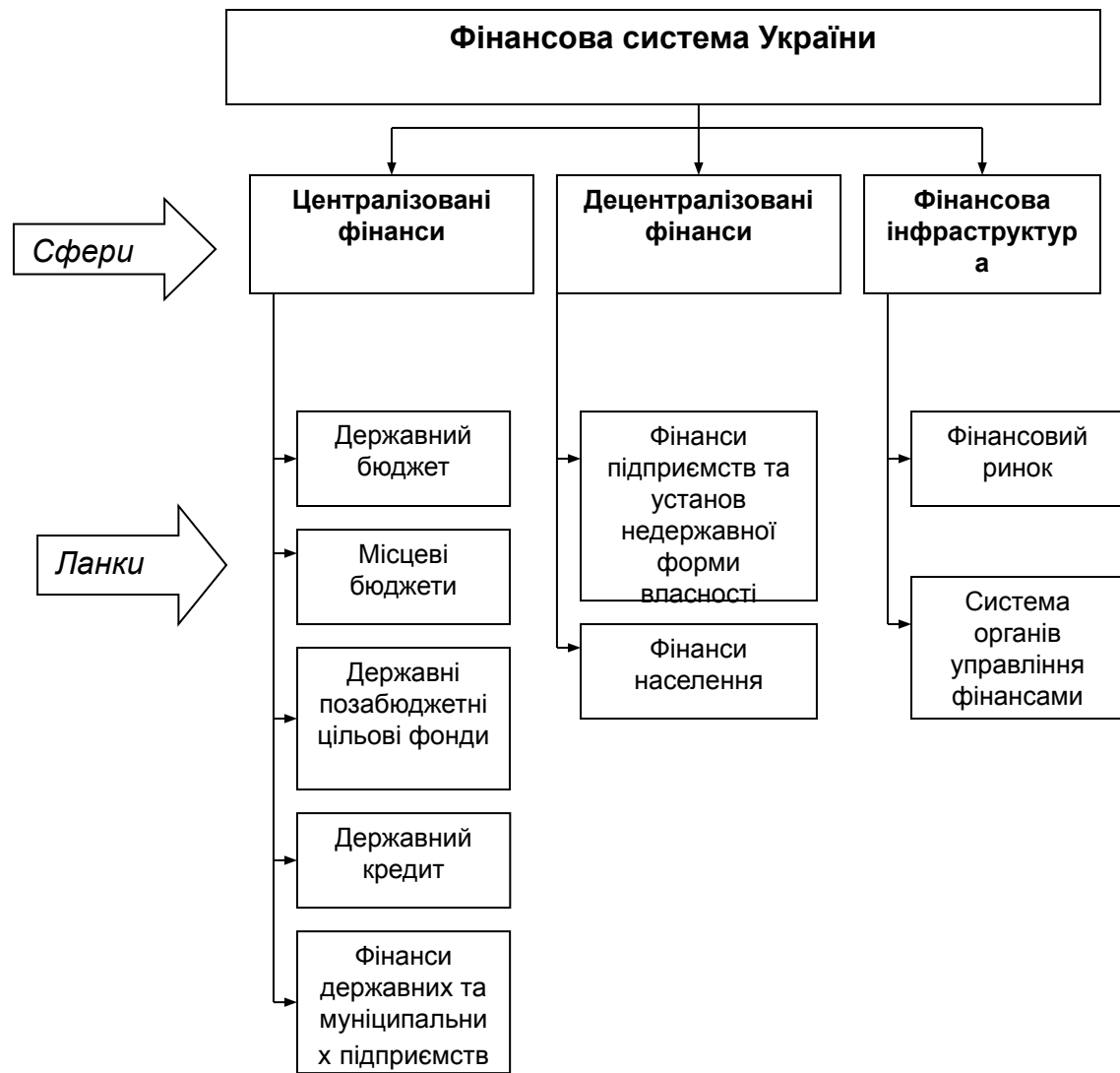

Рис. 1. Структура фінансової системи України

ВИДИ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

За територіальною ознакою

Національна (у межах певної країни)

Регіональна (у межах регіону чи груп країн)

Світова (система міжнародних відносин)

За видами економічних систем країн

Ринкова фінансова система

Фінансова система країн, що розвиваються

Фінансова система країн з перехідною економікою

Фінансова система країн з адміністративно-командною економікою

За внутрішньою структурою - це сукупність відносно відокремлених та взаємопов'язаних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин.

За організаційною будовою - це сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками в економіці та характеризують систему управління фінансами у країні.

У складі фінансової системи виділяють такі сфери:

- централізовані фінанси, основу яких становлять державні фінанси;
- децентралізовані фінанси, що включають фінанси суб'єктів господарювання (підприємств) та фінанси населення;
- фінансову інфраструктуру, що включає фінансовий ринок та систему органів управління фінансами.

Централізовані фінанси - це сфера фінансових відносин щодо формування централізованих грошових фондів, які зосереджуються в інститутах державних органів влади для виконання державою своїх функцій, а саме: адміністративної, оборонної, соціально-економічної та правової. Це основна сфера перерозподілу ВВП. Рівень централізації частини ВВП державою, з одного боку, має бути достатнім для забезпечення її певним обсягом фінансових ресурсів, а з іншого - достатнім для формування потужної фінансової бази підприємств для ефективного господарювання.

Державний бюджет - це головний централізований фонд грошових коштів держави, основний інструмент перерозподілу ВВП. Через нього здійснюється перерозподіл близько 40 % всього ВВП країни.

Місцеві бюджети (місцеві фінанси) становлять фінансову базу місцевих органів влади та управління. Вони забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах та доходах, їх внутрішньо-територіальний перерозподіл. Місцеві бюджети мають повну самостійність, власні та закріплені дохідні джерела і право визначення напрямів їх використання. У місцевих бюджетах більша частка видатків спрямовується на соціальні потреби. Місцеві бюджети хронічно дефіцитні й отримують необхідні їм додаткові кошти у вигляді субсидій, субвенцій, дотацій з державного бюджету, а також шляхом випуску місцевих позик під певні державні зобов'язання - муніципальних облігацій.

Централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення являють собою централізацію коштів для вирішення конкретних завдань і проблем. Їх характерною ознакою є чітко визначені джерела формування і напрями використання. Створення таких фондів визначається конкретними потребами, тому їх склад доволі різноманітний у різних країнах і в різні часи. Серед них виділяють такі, що мають стабільний характер, наприклад пенсійні фонди і фонди зайнятості, а також ті, що відображають відносно тимчасові потреби.

Державний кредит є досить специфічною ланкою державних фінансів, він безпосередньо пов'язаний з бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття. Це сукупність економічних відносин, між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами - з іншого; за таких відносин держава є позичальником, кредитором і гарантом.

До децентралізованих належать фінанси підприємств та установ приватної форми власності. Фінанси підприємств та установ є базовою ланкою всієї фінансової системи, оскільки саме тут утворюється значна частина ВВП, що є об'єктом розподілу через фінансові відносини. Фінанси підприємств становлять систему грошових фондів, що утворюються та використовуються для фінансування виробничого процесу, забезпечення розширеного відтворення, матеріального стимулювання та соціального забезпечення робітників.

Залежно від виду діяльності фінанси підприємств поділяють на фінанси комерційних підприємств, некомерційних підприємств, громадських організацій.

Особливістю фінансів комерційних підприємств є те, що вони працюють на засадах комерційного розрахунку, що передбачає отримання прибутку, відшкодування за рахунок власних коштів всіх затрат на основну діяльність, а також на її розширення і розвиток.

До некомерційних належать установи, які надають послуги або виконують роботи безкоштовно чи за символічну плату. Це насамперед, лікарні, загальноосвітні школи, дитячі дошкільні установи, бібліотеки, музеї тощо. Метою діяльності таких установ не є отримання прибутку. Їх платежі до бюджету є незначними, або взагалі відсутні. Головним джерелом фінансування видатків таких установ є бюджетні кошти.

Залежно від галузевої спрямованості фінанси комерційних підприємств можна поділити на фінанси промислових, транспортних, будівельних, сільськогосподарських та інших підприємств.

Залежно від форми власності фінанси підприємств поділяють на фінанси державних, муніципальних, колективних (акціонерних, кооперативних, спільних, орендних), приватних підприємств.

Фінансова інфраструктура - це сукупність інститутів та елементів, які створюють сприятливі умови для функціонування всієї фінансової системи. До них належать: система органів управління фінансами; нормативно-законодавча база; підготовка фахівців; інфраструктура фінансового ринку; спеціалізоване виробництво (цінних паперів, грошових банкнот, фінансової документації). Саме фінансова інфраструктура створює сприятливі умови для гармонійного функціонування всієї фінансової системи та кожної її сфери, зокрема. **Фінансовий ринок** - це підсистема фінансової інфраструктури, специфічна сфера економічних відносин, де формуються і здійснюються відносини між учасниками фінансового ринку з приводу купівлі-продажу фінансових фондів. Головною передумовою існування фінансового ринку є розбіжність потреб у фінансових ресурсах того чи іншого суб'єкта ринкових відносин із наявністю джерел задоволення таких потреб. Фінансовий ринок опосередковує рух фінансових ресурсів між підприємствами, галузями, сферами економіки, населенням, державою. Основна функція фінансового ринку - перетворення тимчасово вільних грошових коштів (нагромаджень, заощаджень) на позичковий капітал для інвестицій в економіку.

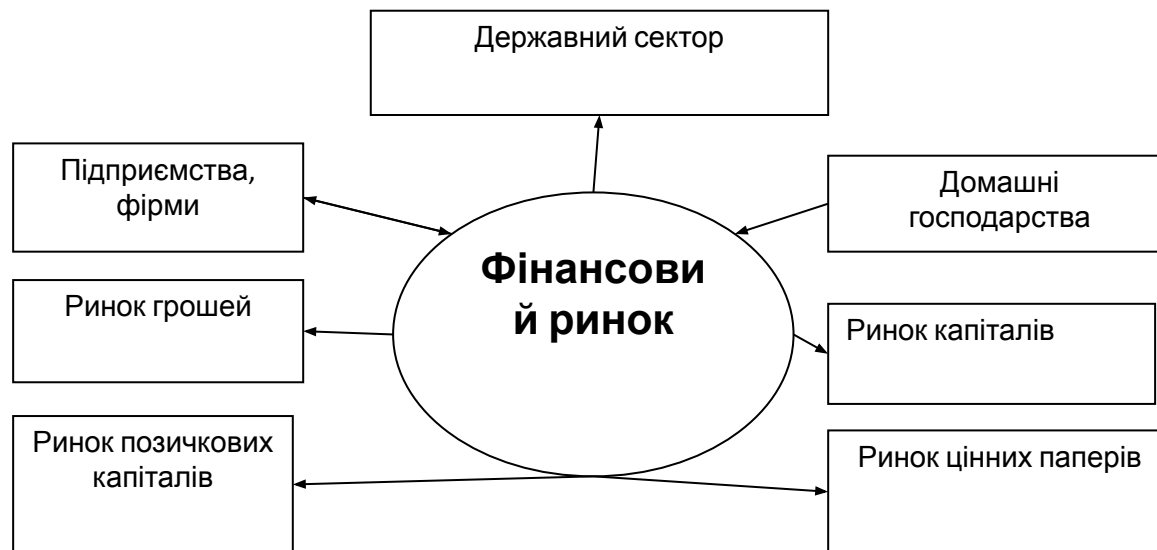

Рис. 3. Місце і роль фінансового ринку у фінансовій системі

Існування фінансової системи передбачає вирішення таких завдань:

- формування, концентрація і оптимальне розміщення достатніх для виробництва певного обсягу ВВП фінансових ресурсів;
- досягнення максимальної ефективності використання наявних фінансових ресурсів - максимізація обсягів виробленого ВВП на основі вибору реальної структури форм фінансового забезпечення;
- встановлення оптимальних пропорцій розподілу і перерозподілу виробленого ВВП з метою повного забезпечення потреб громадян, підприємств, держави;
- всебічне сприяння залученню усіх тимчасово вільних коштів і отриманих доходів через інституції фінансового ринку на потреби фінансового забезпечення виробництва ВВП;
- формування страхових фондів з метою забезпечення відшкодування втрат фінансових ресурсів і доходів та встановлення максимальних передумов для використання коштів даних фондів у кругообігу ресурсів.

2.2. Організаційні основи функціонування фінансової системи України

Управління фінансами, як і будь-якою іншою системою, включає дві основні складові: **органи управління і форми та методи управлінської діяльності**. У світовій теорії і практиці широкого визнання набув фінансовий менеджмент як наука про управління фінансовою діяльністю. Зміст фінансового менеджменту визначається функціями управління: розроблення стратегії, планування тактики реалізації стратегії, організація виконання розроблених планів, облік і контроль.

В управлінні фінансами виділяють **об'єкти і суб'єкти управління**. Об'єктами виступають різні види фінансових відносин. Суб'єктами є ті організаційні структури, які здійснюють управління (фінансові відділи підприємств, фінансові державні органи, податкові адміністрації, страхові органи). Сукупність усіх організаційних структур, які здійснюють управління фінансами, утворює фінансовий апарат.

В управлінні фінансами виділяють декілька функціональних елементів: планування, стратегічне та оперативне управління, контроль.

Планування посідає важливе місце в системі управління фінансами. Під час планування суб'єкти господарювання оцінюють стан своїх фінансів, виявляють можливість збільшення фінансових ресурсів, напрями їх ефективного використання. Об'єктом фінансового планування є фінансова діяльність держави і суб'єктів господарювання, а результатом - складання фінансових планів.

Стратегічне управління в Україні (управління фінансами на тривалу перспективу) здійснюють найвищі органи державної влади і управління: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента. **Оперативне управління** фінансами здійснює безпосередньо фінансовий апарат, який включає фінансові органи управління (Рахункову палату Верховної Ради України, Міністерство фінансів, Державну казначейську службу, Державну фінансову інспекцію (ДФІ), Державну податкову службу, Пенсійний фонд, Фонди соціального страхування тощо) і фінансові інститути (Національний банк України, банки і небанківські кредитні установи, страхові компанії

Верховна Рада України, як вищий орган законодавчої влади, ухвалює закони, у тому числі з фінансових питань, основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період, затверджує Державний бюджет України та вносить зміни до нього; здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України; приймає рішення щодо звіту про його виконання; визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики. Офіційний портал: <http://rada.gov.ua/>

Президент України, як глава держави, створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби; підписує закони, ухвалені Верховною Радою України; має право вето щодо цих законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховною Радою України. Офіційний портал: <http://www.president.gov.ua/>

Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, забезпечує проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; розробляє проекти законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету України, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного Бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання; приймає рішення про використання коштів резервного фонду Державного бюджету України; обслуговує державний борг України, приймає рішення про випуск облігацій державних внутрішніх та зовнішніх позик; організовує державне страхування; забезпечує проведення зовнішньоекономічної політики України; організовує та забезпечує здійснення митної справи; бере участь у складанні платіжного балансу та організовує роботу із складання зовнішньоторговельного балансу України, забезпечує раціональне використання державних валютних коштів; виступає гарантом щодо позик, які у визначених законом про Державний бюджет України межах надаються іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями.

Фінансуємо розвиток

I

МІСІЯ

Місія Міністерства фінансів України полягає у фінансовому забезпеченні виконання державних функцій на основі вираженої бюджетної політики, створенні умов для стабільного розвитку економіки шляхом управління державними фінансами за принципами збалансованості, ефективності, неупередженості, цілісності, стійкості та прозорості

II

ПРИНЦИПИ

- відповідальності
- прозорості
- відкритості
- забезпечення
- створення

Керівництво

МІНІСТР ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

ДАНИЛЮК Олександр

ПЕРШИЙ ЗАСТУПНИК МІНІСТРА
ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

МАРКАРОВА Оксана

ЗАСТУПНИК МІНІСТРА
УКРАЇНИ – КЕРІВНИК

КАПІНУС Євгеній

Центральне місце в управлінні фінансами в Україні, як і в будь-якій іншій державі, займає Міністерство фінансів. Міністерство фінансів України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Основними завданнями Міністерства фінансів України є:

- формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової і митної політики;
- формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, випуску та проведення лотерей, організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку, у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;
- формування і забезпечення у межах повноважень реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, координації та спрямовування діяльності органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства;
- забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України;
- здійснення заходів із підвищення ефективності управління державними фінансами;
- проведення разом з іншими органами виконавчої влади аналізу фінансово-економічного стану держави, перспектив її дальшого розвитку;
- розроблення разом з іншими центральними органами виконавчої влади проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період;
- розроблення в установленому порядку проекту закону про Державний бюджет України;
- організація роботи, пов'язаної зі складанням та управлінням виконання Державного бюджету України, координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету;
- розроблення в установленому порядку прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди;
- удосконалення міжбюджетних відносин;
- забезпечення управління державним та гарантованим державним боргом;
- удосконалення методів фінансового і бюджетного планування;
- здійснення державного регулювання бухгалтерського обліку та фінансової і бюджетної звітності в Україні, розроблення стратегії розвитку національної системи бухгалтерського обліку, визначення єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та складання фінансової і бюджетної звітності, обов'язкових для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування (крім банків), адаптація законодавства з питань бухгалтерського обліку в Україні до законодавства Європейського Союзу та запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності;
- забезпечення здійснення повноважень головного розпорядника бюджетних коштів в установах і організаціях, що належать до сфери управління Мінфіну України, центральних органах виконавчої влади;
- інформування громадськості про економічні та фінансові цілі держави.

До складу Міністерства фінансів України входять два обособлені підрозділи: Державна фінансова інспекція і Державна казначейська служба.

Державна фінансова інспекція України (Держфінінспекція України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Основними завданнями Держфінінспекції України є реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, а також внесення пропозицій щодо її формування.

Держфінінспекція України відповідно здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів та майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку та фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади. Серед яких державні фонди, фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетні установи та суб'єкти господарювання державного сектору економіки. Також у сферу компетенції Держфінінспекції входять підприємства, в установи та організації, які отримують чи отримували кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують чи використовували державне або комунальне майно, дотриманням законодавства про

Казначейство України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Воно є учасником системи електронних платежів Національного банку України.

Основними завданнями Казначейства України є:

- 1) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів;
- 2) реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Основним завданнями [Державної фіскальної служби України](#) є реалізація та внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, а також щодо державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства. До завдань Державної фіскальної служби належить здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Окрім того, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк та дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів.

Рахункова палата Верховної Ради України є постійно діючим органом контролю, який утворюється Верховною Радою України, підпорядкований і підзвітний їй. Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави.

Основними завданнями Рахункової палати є організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням видаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням тощо.

Національний банк України є основною фінансовою інституцією у сфері грошового ринку. Основне завдання Національного банку - регулювання грошового обігу й організація ефективного функціонування кредитної системи. Національний банк проводить також значну роботу щодо обслуговування уряду. Він виконує агентські послуги з розміщення державних цінних паперів і обслуговування державного боргу, організовує касове виконання бюджету, проводить міжнародні розрахунки держави, здійснює валютне регулювання.

Міжбанківська валютна біржа проводить торги з купівлі-продажу іноземних валют. Ціни, які формуються на цій біржі, характеризують ринковий курс валют, тобто той, який складається під впливом попиту і пропозиції, як на національну, так і на іноземні валюти. Вплив Національного банку України на ринковий курс національної валюти здійснюється завдяки участі його у торгах через скупку тієї чи іншої валюти або валютні інтервенції.

Метою діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку є створення, шляхом своїх регуляторних і наглядових функцій, умов для належного та ефективного функціонування ринку цінних паперів, забезпечення грошовим капіталом потреб економіки країни шляхом створення механізму акумулювання, розподілу та перерозподілу фондів коштів від особи, яка володіє вільними інвестиційними ресурсами до особи, якій необхідні такі ресурси для розвитку, створення умов для становлення потужних внутрішніх інвесторів та забезпечення захисту прав інвесторів.

Фондова біржа проводить операції з цінними паперами. Основне її призначення - організація функціонування вторинного ринку. Однак, з одного боку, через неї може здійснюватись і первинне розміщення цінних паперів, а з іншого - і вторинний ринок може функціонувати поза біржею. У зв'язку з цим розрізняють біржовий і позабіржовий обіг цінних паперів.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Нацкомфінпослуг є:

- участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері надання фінансових послуг;
- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;
- забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування;
- здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;
- захист відповідно до законодавства прав споживачів фінансових послуг;
- сприяння інтеграції ринків фінансових послуг в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Фінансові посередники на ринку цінних паперів виконують роль сполучної ланки між емітентами цінних паперів та інвесторами. З одного боку, за дорученням емітентів вони проводять випуск та розміщення цінних паперів на фінансовому ринку. З іншого боку, вони проводять операції з купівлі цінних паперів на підставі угод з інвесторами. Діяльність фінансових посередників засновується на їх інформованості та глибоких знаннях ринку цінних паперів.

2.3. Суть і значення фінансового контролю

Фінансовий контроль як одна із функцій управління фінансами являє собою особливу діяльність щодо перевірки формування і використання фондів фінансових ресурсів у процесі створення, розподілу і споживання ВВП з метою оцінювання обґрунтованості і ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання.

Об'єктом фінансового контролю виступають процеси формування і використання фондів фінансових ресурсів (фінансові показники діяльності усіх суб'єктів економічних відносин: дохід, прибуток, собівартість, витрати обігу, рентабельність, податкові платежі). Суб'єктами фінансового контролю є, з одного боку, як державні, так і недержавні контролюючі структури, а з іншого - підприємства всіх форм власності та фізичні особи.

Призначення фінансового контролю полягає, насамперед, у необхідності мобілізації фінансових ресурсів усіх сфер фінансової системи і у дотриманні порядку ведення обліку та звітності.

Зміст фінансового контролю відображається у таких положеннях:

- перевірка виконання фінансових обов'язків усіма суб'єктами економічних відносин перед відповідними ланками влади згідно з економічним законодавством;
- перевірка використання бюджетних коштів державними та муніципальними підприємствами;
- перевірка надходжень податків і зборів у всі ланки бюджетної системи;
- перевірка спектра фінансових операцій підприємств;
- виявлення та усунення наслідків фінансових порушень та зловживань;
- застосування форм відповідальності за порушення норм фінансового законодавства.

Фінансовий контроль як економічну категорію можна поділити на види, форми і методи. Види контролю визначають співвідношення контролюючого і підконтрольного суб'єктів. Форми фінансового контролю відображають стадію його здійснення відносно руху грошових потоків. Методи контролю - це сукупність прийомів та способів його здійснення.

Механізм здійснення фінансового контролю в Україні